

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Тихенко О.В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
email:olgavfrank@ukr.net

У статті охарактеризовані методичні засади раціонального використання земель. Виявлено головні проблеми у використанні земель сільськогосподарського призначення, наведено пріоритетні напрями забезпечення охорони та раціонального використання земель.

Ключові слова: охорона земель, сільськогосподарські землі, деградація, відтворення родючості ґрунтів.

Актуальність проблеми.

Використання земельних ресурсів в Україні необхідно розглядати в контексті багатоцільового використання, яке визначене правовими нормами цільового призначення земель.

Відсутність ефективно діючої земельно-кадастрової системи істотно ускладнює державний контроль за використанням та охороною земель, відсутні умови для стимулювання ґрунтоохоронних заходів на землях сільськогосподарського призначення.

В умовах функціонування нових форм господарювання в аграрній сфері, відбувається значне погіршення екологічного стану земель, тому виникає необхідність не лише теоретичного та методичного забезпечення заходів з раціонального використання земель, але й ефективного їх практичне впровадження у виробництво.

Стан вивченості проблеми. Питанням вивчення раціонального використання земельних ресурсів присвячено роботи таких науковців, як С.Ю.Булгін, А.Д.Балаєв, А.В.Барвінський, Д.С.Добряк, Т.О.Євсюков, О.П.Канаш, В.М.Кривов, А.Г.Мартин, О.Г.Тараріко, А.М.Третяк, М.К.Шикола та ін.

Методологічною підставою оптимізації взаємодії людини з землею як природним ресурсом є концепція економічного зростання із одержанням оптимально можливого приросту продукції за умови мінімальних або нульових екологічних збитків, як прояву оптимального регулювання екологічно-економічних взаємовідносин [1].

Реалізація екологічної політики потребує ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами до такого законодавства є на-

ближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод [2].

Метою дослідження виступали аналіз сучасного стану використання земель сільськогосподарського призначення, а також пошук шляхів, що забезпечують охорону, збереження та відтворення ґрунтової родючості.

Методика досліджень. Дослідження проводились у приватному сільськогосподарському підприємстві “Сокильча” Попільнянського району Житомирської області. Ґрунтовий покрив території господарства є типовим для Андрушівського природно-сільськогосподарського району. Досліджуваний ґрунт – лучно-чорноземний вилугований грубопилувато-легкосуглинковий на лесовидному суглинку, підстелений давньоалювіальними відкладами. В зразках ґрунту визначали: вміст гумусу за методом Тюріна в модифікації Сімакова.

Результати досліджень та їх обговорення.

Сільськогосподарські землі – землі, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, обслуговування сільського господарства (виробничі будівлі й двори, господарські шляхи, прогони); землі, які перебувають у стадії меліоративного будівництва, відновлення родючості; землі тимчасової консервації та інші (кургани, ями, траншеї), а також – сільськогосподарські угіддя на землях інших категорій. Сільськогосподарські угіддя – земельні угіддя, які систематично використовують для отримання сільськогосподарської продукції.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про охорону земель», до-

кументацією із землеустрою в галузі охорони земель є схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць та робочі проекти землеустрою. Склад документації із землеустрою в галузі охорони земель та порядок її погодження і затвердження встановлюються Земельним кодексом України (2768-14) та Законом України «Про землеустрій». Власники землі та землекористувачі забезпечують виконання заходів з охорони земель та обмежень у використанні земель, передбачених документацією із землеустрою в галузі охорони земель.

Держгеокадастр повинен забезпечувати раціональне використання та охорону земель, створювати сприятливе екологічне середовище та поліпшувати природні ландшафти, завдяки роботі органів земельних ресурсів . Поряд з цим, можна констатувати, що такі роботи на сьогоднішній день практично не виконуються вищезазначеними органами. Загальна площа земель, що потребують консервації, в Україні становить 1,1 млн га, з них 644 тис. га – деградовані, 435,4 тис. га – малопродуктивні і 11,9 тис. га – техногенно забруднені землі. Для проведення заходів з охорони земель необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) орієнтовно 535 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема, 128 водоскидних споруд, 181 протиерозійного ставка, 198 споруд терасування схилів. Крім того, необхідно забезпечити захист земель, зокрема сільськогосподарського призначення, від ерозійних та інших несприятливих природних процесів на загальній площі 1,7 тис. га, протяж-

ністю 36,7 тис. кілометрів. Фінансування та проведення робіт з охорони земель і за рахунок державного, і за рахунок місцевих бюджетів, здійснюється вкрай повільно [3].

В умовах кризової ситуації сучасного сільськогосподарського виробництва, коли різко зменшилось поголів'я худоби і адекватно знизилось виробництво та внесення гною, виникає необхідність пошуку шляхів поповнення органічної частини ґрунту за рахунок застосування альтернативних органічних добрив. Тому важливого значення набувають саме такі види органічних добрив як нетоварна частина врожаю, зелена маса посівів сидеральних культур. Систематичне застосування соломи знижує щільність ґрунту, підвищує її біологічну активність [4].

Гумус є основним джерелом енергії для процесів перетворення в ґрунті мінеральних сполук. Він активізує біохімічні і фізіологічні процеси, посилює обмін речовин і загальний енергетичний рівень процесів у рослинному організмі, сприяє посиленому надходженню в нього елементів живлення, що в кінцевому підсумку супроводжується підвищенням врожайності сільськогосподарських культур.

Щорічні втрати гумусу зросли і становлять: на Поліссі – 0,7-0,8 т/га, у Ліостепу – 0,6-0,7 т/га, Степу – 0,5-0,6 т/га. Це пояснюється перш за все зменшенням доз внесення органічних добрив. Для попередження втрат гумусу в сільськогосподарських ґрунтах і стабілізації їх гумусного стану необхідно збільшити надходження в ґрунт органічних речовин не тільки за рахунок гною, але і за рахунок поживних решток, частка яких повинна складати 70-80 % [5].

Одним з найефективніших агротехнічних заходів, яким можна регулювати процеси гумусоутворення, є обробіток ґрунту. Від способів обробітку залежить характер надходження свіжої органічної речовини, інтенсивність процесів гуміфікації-мінералізації та їх загальний напрямок. В орному шарі ґрунту на початку ротації сівозміни вміст гумусу в досліджуваному ґрунті становив 3,88-3,89 в 0-15 см та 3,81-3,84 % в 15-30 см шарі ґрунту. На сьомий рік проведення дослідів на неудообрених варіантах відбулось зниження вмісту гумусу до 3,80 у верхньому та 3,69% у нижньому шарах ґрунту. Мінеральні добрива сприяли стабілізації гумусу.

Внесення гною сумісно з мінеральними добривами сприяло підвищенню вмісту гумусу на 0,04 на оранці та на 0,05% на мінімальному обробітку в орному шарі. Внесення соломи озимої пшениці в нормі 8 т/га разом з N80 стабілізувало вміст гумусу в меншій мірі, ніж гною, але різниця була не суттєвою. На варіанті із сумісним використанням мінеральних добрив, гною та соломи вміст гумусу підвищився у верхньому шарі ґрунту на 0,28 при мінімальному обробітку і на 0,23 абсолютних відсотка на оранці.

Таким чином при ґрунтозахисній системі землеробства відбувається накопичення гумусу у верхньому шарі, що властиве цілиним чорноземам і є основою для розширеного відтворення родючості ґрунтів.

Наслідки антропогенного втручання людини в природу дуже швидко дають про себе знати, особливо тоді, коли в господарській діяльності відсутні природо- і ґрунтоохоронні заходи [6].

Особливу небезпеку викликає зниження загального рівня культури землеробства через фінансові і матеріально-технічні проблеми, іноді через просте небажання працювати на перспективу, слабку державну підтримку сільськогосподарських виробників, недосконалу земельну реформу без врахування конкретних економічних, соціальних і екологічних умов та без належного землевпорядного обґрунтування [7].

В Житомирській області, відповідно до екологічного паспорту області за 2014 рік [8] сільськогосподарські угіддя, піддані водній ерозії становлять 17,5 тис.га, що становить 0,5 % загальної площі регіону, площа дефляційно небезпечних земель складає 35,1 тис.га, що становить 1,2 % загальної площі регіону. Заболочені землі становлять 36 тис. га, а сільськогосподарські угіддя з кислими ґрунтами – 93,6 тис. га. Забруднені землі, які не використовуються у сільськогосподарському виробництві, займають площу 35,6 тис.га.

У цілому охорона земель – це не тільки проведення різних заходів, а їх сукупність, які будуть ефективними лише за умови використання програмно-цільового підходу. Такий підхід є ключовим елементом державної політики, який здійснює вплив на виробничі, еколого-економічні та соціальні процеси за допомогою цільових програм. У сфері охорони земель таким інструментом є програми використання і охорони земель, відтворення родючості ґрунтів [9].

В умовах інтенсивного прояву водноерозійних процесів та дефляції агротехнічні заходи обов'язково доповнюються лісо-, лукомеліора-

тивними та гідротехнічними заходами. Лише комплексний підхід до вирішення охорони ґрунтового покриву може забезпечити зниження ерозійних процесів до екологічно-допустимих меж, створити умови для нарощування родючості ґрунтів та формування сталих, високопродуктивних агроecosystem.

Висновки.

Для збереження родючості ґрунтів та досягнення її розширеного відтворення, економії енергоресурсів та забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно використовувати ґрунтозахисні системи землеробства, розроблені для умов конкретного господарства.

Охорона земель сільськогосподарського призначення має бути одним із основних заходів регулювання земельних відносин в Україні. Основними напрямками раціонального використання земель має стати:

- розробка та виконання загальнодержавної та регіональної програм охорони земель та відтворення родючості ґрунтів;

- удосконалення принципів здійснення еколого-ландшафтного землеустрою;

- удосконалення нормативно-правової бази охорони земель сільськогосподарського призначення;

- ефективне використання ріллі в сільськогосподарських підприємствах завдяки запровадженню науково-обґрунтованих сівозмін та впорядкування угідь;

- поліпшення екологічного стану сільськогосподарських земель як важливої складової підвищення еколого-економічної ефективності потенціалу земельних ресурсів.

Список літератури

1. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М.Третяк. – Херсон: Грін Д.С., 2012. – 440 с.
2. Солов'яненко Н. Наукові засади раціонального використання земельних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища на шляху до європейської інтеграції / Н.Солов'яненко // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 6. – С. 38-42.
3. Землеустрій та охорона земель. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/>.
4. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві: наукова монографія / Під редакцією М.К.Шикули. – Київ: ПФ "Оранта", 1998. – 620 с.
5. Булигін С.Ю. Проектування ґрунтозахисних та меліоративних заходів в агроландшафтах / С.Ю.Булигін, В.І.Бураков, М.М.Котова, Б.І.Новак, А.Б.Ачасов, А.В.Барвінський. – К.: НАУ, 2004. – 114 с.
6. Созінов О.О. Агросфера як соціально-економічний та природний феномен / О.О.Созінов // Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Вінниця. – 2002. – С. 13-16.
7. Гаврилюк В.Б. Ґрунти Хмельниччини. Сучасний якісний стан; збереження, відтворення та поліпшення їх родючості / В.Б.Гаврилюк, В.І.Галищук, О.В.Стрілецький. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 164 с.
8. Екологічний паспорт Житомирської області (2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/zhytomyrska>
9. Краснолуцький О.В. Система заходів щодо охорони родючості ґрунтів та попередження їх деградації у Київській області / О.В. Краснолуцький. О.В.Шевченко // Землевпорядний вісник. – 2015. – № 10. – С. 24-30.

References

1. Tretyak, A.M. (2012). Ekolohiya zemlekorystuvannya: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya ta administruvannya [Ecology of land use: theoretical and methodological bases of formation and administration]. Grin D.S.,440.
2. Solov'yanenko, N. (2014). Naukovi zasady ratsional'noho vykorystannya zemel'nykh resursiv ta okhorona navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha na shlyakhu do yevropeys'koyi intehratsiyi [Scientific bases of sustainable use of land resources and environmental protection on the road to European integration]. Land Management Journal, 6, 38-42.
3. Land management and land protection. Available at: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/>.
4. Shykula, M.K. ed. (1998). Vidtvorennya rodyuchosti gruntiv u gruntozakhysnomu zemlerobstvi [Reproduction of soil fertility in soil protecting farming]. Kyiv: PF «Oranta»,620.
5. Bulyhin, S.Yu. Burakov, V.I., Kotova, M.M., Novak, B.I., Achasov, A.B., Barvynskyy, A.V. (2004). Proektuvannya gruntozakhysnykh ta melioratyvnykh zakhodiv v ahrolandshaftakh [Design of soil protecting and reclamation activities in agricultural landscapes]. Kyiv, Ukraine: NAU, 114.
6. Sozinov, O.O. (2002). Agrosphere as socio-economic and natural phenomenon. Mathematical International Scientific and Practical Conference. Vinnitsa, 13-16.
7. Havrylyuk, V.B., Halyschuk,V.I., Striletskyy, O.V. (2010). Hrunty Khmel'nychchyny. Suchasnyy yakisnyy stan; zberezhenya, vidtvorennya ta polipshennya yikh rodyuchosti [Soils of Khmel'nychchyny . The current quality status; conservation, restoration and improvement of their fertility]. Kam'yanets'-Podil's'kyy, Ukraine, 164.
8. Environmental passport of Zhytomyr region. Available at: <http://www.menr.gov>.

- ua/protection/protection1/zhytomyrska
9. Krasnoluts'kyi, O.V., Shevchenko, O.V. (2015). Systema zakhodiv shchodo okhorony rodyuchosti gruntiv ta poperedzhennya yikh dehradatsiyi u Kyiv's'kiy oblasti [The system measures for the protection of soil fertility and prevent their degradation in the Kiev region]. Land Management Journal, 10, 24-30.

***

Тихенко О.В.

**РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ: ПРО-
БЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РЕШЕНИЯ**

В статье описаны методические аспекты рационального использования сельскохозяйственных земель. Установлены

главные проблемы использования земель сельскохозяйственного назначения, приведены приоритетные направления обеспечения охраны и рационального использования земель.

Ключевые слова: *охрана земель, сельскохозяйственные земли, деградация, восстановление плодородия почв.*

***

Тыкхенко О.

**RATIONAL USE FARMLAND : PROBLEMS
AND PROSPECTS OF SETTLEMENT**

The article described methodological principles of sustainable land use. Revealed problems in the use of agricultural land are the priority areas of software protection and rational use of land.

Keywords: *rational use of land, soil fertility, conservation farming*